

Miksi väki vähenee?

Julkista keskustelua siirtolaisuudesta Ruotsiin 1970-luvun
Helsingin Sanomissa

Oulun yliopisto Historiatieteet
Historian kandidaatin tutkielma

21.2.2024

Jani Lakso

SISÄLLYS

JOHDANTO	3
1. SIIRTOLAISUUTEEN LIITTYVÄT ONGELMAT JA UHAT SUOMESSA	8
1.1. Vähän asuntoja ja vähenevää väkeä	8
1.2. Puolikielisyttä ja puutteellista kulttuuritarjontaa.....	11
1.3. Vähemmistöjen ongelmia ja oikeuksia.....	13
1.4. Paikallinen vai valtakunnallinen ongelma?	14
2. ONGELMANRATKAISUA JA MIELIPITEIDEN ESITTÄMISTÄ.....	18
2.1. Toimimisen ja toimeettomuuden vaaroja	18
2.2. Toteutuneita ja toteutumattomia toimia.....	20
2.3. Kolumnistien näkemyksiä ja toimituksen valintoja	23
2.4. Virkamiesten ja asiantuntijoiden näkemyksiä	25
LOPPULAUSE	29
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	32

JOHDANTO

Kun suuri määrä ihmisiä muuttaa maasta toiseen, sytyttää se luultavasti kiivaan keskustelun maahanmuuttoon liittyvistä hyödyistä ja haitoista. Erityisesti maahanmuuton kohdemaissa puolesta ja vastaan puhetta tuntuu kuulevan aina kahvipöytäkeskusteluista eduskunnan kyselytunneille. Maasta toiseen muuttaminen tapahtuu usein työn, paremman elämän tai seikkailunhalun motiivein, joista ensimmäisenä tulee mieleeni Amerikan Yhdysvaltoihin kohdistunut siirtolaisuus. Samat motiivit maasta toiseen muuttamiselle säilyvät aikakaudesta toiseen, aivan kuten suuret muuttoliikkeetkin.

Itse asiassa muuttoliike on hyvin yleistä, jos katsotaan nykyistä maailmaa. Ainoastaan unelmat voivat erota toisistaan, sillä monelle pelkkä turvallinen ympäristö riittää ratkaisevaksi tekijäksi muuttopäätökselle. Esimerkiksi sodat ovat aina liikuttaneet ihmisiä niin sotilaina kuin pakolaisina, mutta myös koulutus ja työ saavat ihmisiä liikkeelle. Suomen historiasta löytyy itseäni erityisesti kiinnostava muuttoliikkeen aika, kun ihmismassoja liikuttivat koulutus, työ ja unelmat. Kyse on suuresta muutosta Ruotsiin vuosina 1945–1994, kun peräti 700 000–800 000 suomalaista muutti länsinaapuriin.¹

Ilmiönä siirtolaisuus on vanha ja Suomessa tutkimusta siitä on tehty kattavasti varsinkin 1960- ja 1970-luvuille ajoittuvan suureen muuttoon liittyen.² Eniten suomalaisia muutti Ruotsiin vuonna 1970, jonka aikana yli 40 000 henkeä vaihtoi kotipaikkansa Suomesta länsinaapuriin.³ Näin raju tulokkaiden määrä herätti varmasti keskustelua Ruotsissa, mutta se oletettavasti näkyi lähtömaa Suomenkin lehtien palstoilla. Tutkimuksia Ruotsiin muuttaneista löytyykin aika helposti, mutta usein vain paikalliselta tai henkilökohtaiselta näkökulmalta.

On kiinnostavaa tutkia, että käytiinkö siirtolaisuudesta vakavaa keskustelua julkisilla areenoilla, kuten lehtien mielipidepalstoilla tai uutisissa. Kyse oli nimittäin omasta mielestäni ihmisten äänestämisestä jaloillaan, joten maastamuutto kieli Suomen valtion epäonnistumisesta ihmisten elämän turvaamisessa. Selvitän tutkimuksessani vastausta kysymykseen, että miten suomalaisten siirtolaisuus Ruotsiin näkyi julkisessa keskustelussa 1970-luvulla *Helsingin Sanomissa*. Tutkin myös, että miksi siirtolaisuudesta keskusteltiin

¹ Snellman 2003, 13.

² ks. esim. Korkiasaari 1989 passim.

³ Snellman 2003, 12.

HS:ssa ilmennein tavoin? Tutkimukseni osat ovat temaattisia kokonaisuuksia, joista ensimmäisessä luvussa käsitellään HS:n sivuilla esitettyjä siirtolaisuuteen liittyviä ongelmia ja syitä siihen. Toisessa luvussa nostan näyttämölle ratkaisijoita ja ratkaisuja siirtolaiskysymyksissä. Massamuutto oli 1970-luvun ihmisille kuin suuri mysteeri, jota pyrittiin ratkomaan keskustelemalla lehtien palstoilla. Siellä kohtasivat kansalaiset, asiantuntijat ja vallanpitäjät esittäen omia näkemyksiään siirtolaisuudesta Ruotsiin.

Tutkimukseni on kvalitatiivista tutkimusta, joten tarkastelen siirtolaiskeskustelua mahdollisimman monipuolisesti muodostaen eri teemoista kokonaisvaltaisen kuvan siirtolaisuudesta Ruotsiin. Kokonaisvaltainen tutkiminen ja todellisen elämän monipuolinen kuvaaminen ovat keskeisiä piirteitä kvalitatiivisessa tutkimuksessa.⁴ Kattavan aineiston muodostaminen on avainasemassa, kun aloitan vastausten etsimistäni tutkimuskysymykseeni. Siirtolaisuuteen liittyvää sanomalehtitutkimusta tein ensin etsimällä aineistoa 1970-luvulta sanahakua käyttäen, jonka jälkeen valitsin tutkimuskysymykseeni liittyvät jutut tarkemmin luettavaksi.

Sanomalehtitutkimus valtakunnallisella tasolla näyttää tyystin puuttuvan siirtolaisuustutkimuksista, joten täytän omalla tutkimuksellani tätä aukkoa. Valitsemassani tutkimustavassa on esimerkiksi haastattelu- ja henkilöhistoria tutkimukseen verrattuna aivan eri lähtökohta. Sanomalehtiin kirjoitettu on tarkoitettu julkisesti yleisön nähtävälle ja useimmiten lehteen painetulla on jokin tarkoitus vaikuttaa, kun taas henkilöhistoriassa avataan myös yksityisiksi tarkoitettuja asioita. Lisäksi sanomalehtitutkimus on enemmän kehysten hahmottamista kuin lähiluvun kaiken kattavaa syväanalyysia. Tekstianalyysia sanomalehtitutkimuksessa toki tarvitaan, mutta omana tavoitteenani on näyttää lehtien palstoilta nousevia teemoja.

Käyttämistäni tutkimuskirjallisuudesta lähimmiksi omaa tutkimustani sijoittuvat tutkimuskentällä Niklas Jensen-Eriksenin et al. *Suomen suurin – Helsingin Sanomat 1889–2019* (2019) ja Marianne Junila & Charles Westinin *Kahden puolen Pohjanlahtea II. Enemmistöjen ja vähemmistöjen kesken*. Molemmat teokset ovat oman tutkimukseni tapaan sanomalehtiartikkeleitäkin hyödyntäneitä kokonaisesityksiä omista tutkimuskohteistaan, joista Junila & Westin keskittyvät Ruotsiin kohdistuvaan siirtolaisuuteen. Minun tutkimuksessani sanomalehden sivuilla käytävä keskustelu on pääosassa, kun taas aiemmin mainituissa tutkimuksissa se on saanut pienemmän huomion.

⁴ Hirsjärvi et al. 1997, 161.

Suomalaisten siirtolaisuuden merkittäviä tutkijoita ovat jo mainittujen Westinin ja Junilan lisäksi Jouni Korkiasaari sekä Hanna Snellman. Junilan tapaan myös Snellman on tutkinut lappilaisten siirtolaisuutta Ruotsiin keskittyen enemmän ihmisten omiin kokemuksiin muutosta toiseen maahan.⁵ Omassa tutkimuksessaan Snellman mainitsee yhtenä keskeisistä tutkijoista Jouni Korkiasaaren, jolta löytyy ehkä eniten tutkimuksia liittyen suomalaisten Ruotsiin kohdistuneeseen muuttoliikkeeseen. Korkiasaaren lisäksi mainitsen itse vielä häntä ennen muuttoliikettä tutkineen siirtolaisuusinstituutin tutkijoista Olavi Koi-vukankaan, jonka tutkimustyö suomalaisten siirtolaisuudesta Australiaan noteerattiin HS:n uutisia myöten.⁶

Lähdemateriaalin valinnassa otin huomioon aikaisempien tutkimusten paikallisen näkökulman. Esimerkiksi Snellmanin tutkimus kertoo Ruotsiin muuttaneista lappilaisista, joten on tutkimustiedon täydennyksen kannalta parempi valita lähdemateriaaliksi valtakunnallisesti ilmestyvä lehti. Valintaani tehdä sanomalehtitutkimusta vaikutti Snellmanin haastatteluihin perustuvan tutkimuksen lisäksi jo aikaisemmin tehty muu tutkimus, jota on siirtolaisuudesta tehty monin eri menetelmin.⁷ Elämäkertoihin, postikyselyihin ja muistiinpanoihin pohjautuvien tutkimusten lisäksi löytyy kokonaisesityksiä suomalaisten siirtolaisuudesta.⁸

Koska omassa tutkimuksessani haluan tarkastella julkista keskustelua läheltä niitä, jotka voivat maastamuuttoon vaikuttaa, niin valitsin lähdemateriaaliksi *Helsingin Sanomat* (HS). Se on levikiltään merkittävä lehti, jonka kautta osallistuttiin 1970-luvulla aktiivisesti valtakunnan politiikkaan liittyvään keskusteluun.⁹ Se on myös lähellä Suomen valtanpitäjiä, joten ennako-oletukseni mukaan HS:sta on löydettävissä ainakin kannanot-toja Ruotsiin lähteneistä. Lehtiaineiston tulkintaani auttamaan valitsin Elina Sanan *Tieto-opista mediapeliin – journalismin tutkimuksen näkökulmia* (1995) ja Jensen-Eriksenin et al. teoksen.

Ajallinen raja on tehtävä materiaalin kokonaisuuden hallitsemiseksi. Muuttoliikkeet ovat hyvin pitkiä prosesseja, joista esimerkistä käy jo aiemmin mainittu aikaväli 1945–1994. Kaiken lisäksi Ruotsiin suuntautunut muuttoliike ei ollut tasaista virtaa, vaan ajoit-tain havaittavissa oli kiihtyvää ja hidastuvaa maastamuuttoa. Tätä taustaa vasten käsite

⁵ Snellman 2003, 24–28.

⁶ HS 26.8.1975.

⁷ Snellman 2003, 19–21; Junila & Westin 2007, 16–17.

⁸ Korkiasaari 1989, 1; Heikkilä & Koikkalainen, 6.

⁹ Jensen-Eriksen et al. 2019, 18–19.

”siirtolaisaalto” on varsin ymmärrettävä, joskin se voidaan tulkita syrjiväksi. Siirtolaisuuden vaikutusten saamiseksi näkyviin valitsin aikajaksoksi vuodet 1970–1980 väliltä, jonka aikana ilmestyneistä HS:sta seulon tutkimukseeni materiaalia. Käytän tutkimuksessani Ruotsiin muuttaneista suomalaisista pääasiassa käsitettä siirtolainen. Käsitteellä siirtolainen on tärkeä historiallinen tausta, joka 1970-luvulla näkyy esimerkiksi maasta muuttaneiden asioiden ajavan Siirtolaisuusinstituutin nimessäkin. Lisäksi siirtolaisuus ei sulje pois paluumuuttoa, mikä oli leimaava piirre massamuutolle Ruotsiin.

Tein haun Kansalliskirjaston digitaalisesta arkistosta (digi.kansalliskirjasto.fi) valitsemalla rajauksiksi sanomalehdet nimekkeellä Helsingin Sanomat ja aikavälillä 1.1.1970-1.1.1980 kahdella eri sanaryhmällä. Hakukenttään syötettiin: muutt* Ruots* suom* väes* maastamuut* työvä*. Toisessa haussa hakukenttään kirjoitettiin: muut* Ruots* suom* väes* siirtol* ja työvä*. Tuloksena sain eteeni sivuja, joista oli korostettu hakuun liittyvät sanat. Jokainen sivu klikattiin auki ja tarkistettava korostettuihin sanoihin liittyvät jutut, joista lähdin seulomaan tutkimusaineistoa. Aineiston seulonta tehtiin ensin karsimalla pois kaikkeen muuhun kuin suomalaisten siirtolaisuuteen liittyvät lehtijutut. Toisella kerralla seulotusta aineistosta poimittiin tutkimuksessa käytettäviksi lehtijutut, missä Ruotsiin muuttaminen mainitaan vähintään yhdessä lauseessa. Koska samalla sivulla oli toisinaan kaksi eri juttua liittyen tutkimuksen aiheeseen, kolmannella seulontakerralla nämä erotettiin omiksi tiedostoiksi lopulliseksi lähdemateriaaliksi. Kolmannella seulontakerralla pudotettiin pois myös erilaiset mainokset ja ilmoitukset.

Siirtolaisuus Ruotsiin ei ollut suomalaisille mikään uusi asia. Historiasta suomalaisten muuttoliikkeitä Ruotsiin tunnetaan jo 1500–1600-lukujen vaihteilta, kun Ruotsi laajensi aktiivisesti valtapiiriään yhä laajemmalle alueelle.¹⁰ Tilastoja suomalaisten muuttoliikkeestä löytyy jo 1860-luvulta lähtien.¹¹ Jouni Korkiasaari huomauttaa, että suomalaiset ovat muuttaneet ahkerasti kautta aikain myös muihin maihin kuin Ruotsiin. Lisäksi maastamuuttoa tapahtuu jatkuvasti, vaikka historiasta erotettaisiinkin joukkoliikkeen aikakausia.¹² Tuorein laaja muuttoliike ennen 1960- ja 1970-lukujen massamuuttoa oli sotalapsien lähettäminen Ruotsiin toisen maailman sodan aikaan, joka puolestaan tapahtui

¹⁰ Bladh & Wedin 2006, 56.

¹¹ Korkiasaari 1989, 3.

¹² Korkiasaari 1989, 7–8.

Ruotsin aloitteesta.¹³ Yleisesti voin todeta, että historialliset siteet Ruotsiin ulottuvat kauas myös muuttoliikkeiden osalta.

¹³ Kavèn 1985, 11.

1. SIIRTOLAISUUTEEN LIITTYVÄT ONGELMAT JA UHAT SUOMESSA

Siirtolaisuuden yleensä ajatellaan tuovan ihmisten lisäksi ongelmia. Myös 1970-luvulla ongelmia tuli suurten ihmismäärien muuttaessa niin maansisäisesti kuin ulkomaille.¹⁴ HS:n palstoilla käsiteltiin siirtolaisuuden ongelmia, joista erityisesti muutama teema puhutti kirjoittajia. Suurimmaksi teemaksi nousi asuntopolitiikka, joka oli erityisen hankalassa tilassa Suomessa.¹⁵ Keskustelu lehdessä oli lähtökohtaisesti sen sävyistä, että siirtolaisuus itsessään oli käsitettävä Suomen ongelmana. Tämä luku valottaa siirtolaisuuskeskustelua HS:ssa ja sitä, että miksi keskustelua käytiin.

Näkemyksiä siirtolaisuuteen liittyvistä ongelmista tuli laidasta laitaan HS:n keskusteluihin. Yleisesti ymmärrettiin siirtolaisuuden olevan seurausta Suomen talouden rakennemuutoksesta, mihin ei ollut yksinkertaisia ja helppoja ratkaisuja.¹⁶ Tiedonpuute siirtolaisuudesta nähtiin usein hankaloittavana tekijänä oikeiden toimien löytämiseksi, vaikka vuosikymmenen edetessä tutkimuksia saatiin enemmän käytettäväksi.¹⁷ Epätietoisuuden maastamuuttoon liittyen vahvistaa tutkimuskirjallisuus, josta esimerkiksi Jouni Korkiasaari mainitsi suomalaisten siirtolaisuudesta kokonaistiedon tai -esityksen puutteen vielä vuonna 1989.¹⁸

1.1. Vähän asuntoja ja vähenevää väkeä

Epäonnistunut asuntopolitiikka nähtiin merkittävänä syynä massamuutolle Ruotsiin.¹⁹ Suunnittelutalouden tunkeutuminen yhteiskunnan joka alueelle sokeutti poliitikot luottamaan tilastoihin ja historian opetukseen, kun vertailukohtana 1970-luvun siirtolaisuuteen käytettiin aikaisempien vuosien muuttoliikkeitä. Nähtiin jopa poismuuton olevan Suomelle hyväksi tilastojen ennakoiman liiallisen työvoiman ongelmaan.²⁰ Kaupunkeihin

¹⁴ HS 3.3.1976 (pk.).

¹⁵ Sauli Korpimo & Esko Sala ”Katteeton huhu töistä ja asunnoista ajaa Ruotsin suomalaisia takaisin” (art.) HS 4.11.1972.

¹⁶ ks. esim. HS 22.2.1971 (pk.); Heikki Hautala ”Riittääkö työvoimaa lähivuosiksikin?” (mpk.) HS 18.2.1972; Veikko Hujanen ”Kaipaako Suomi ulkomaista työvoimaa” (mpk.) HS 11.6.1974.

¹⁷ ks. esim. Katarina Eskola ”Monen kulttuurin puolesta. Vähemmistöjen ongelmat ajankohtaistuvat kaikkialla” (art.) HS 11.4.1971; HS 23.9.1974 (pk.); Jaakko Okker ”Luottamus yli rajojen” (kolumni) HS 5.2.1978.

¹⁸ Korkiasaari 1989, 1.

¹⁹ ks. esim. HS 1.2.1971 (pk.); HS 4.11.1972; Olavi Lindblom ”Asuntotuotanto ja siirtolaisuus” (mpk.) HS 21.5.1973.

²⁰ Heikki Hautala ”Riittääkö työvoimaa lähivuosiksikin?” (mpk.) HS 18.2.1972.

muuttava työväki tarvitsi enenevissä määrin asuntoja, joita Ruotsissa oli tarjolla Suomea enemmän.²¹ Suomessakin asuntoja rakennettiin jatkuvasti, mutta ongelmana oli asuntotuotannon hajanaisuus. Ei nähty siirtolaisuuden olevan keskittynyttä, kuten Linblom huomauttaa.²² Niinpä asuntoja rakennettiin väestötilastojen mukaan, jotka eivät välttämättä pitäneet lainkaan paikkansa maan ulkoisen ja sisäisen siirtolaisuuden repivän toisien kuntien väestökehityksen pilalle ja toisien paisuttavan sen ennätykselliseksi.

Toisinaan sisäinen siirtolaisuus aiheutti siirtolaisuutta maan rajojen ulkopuolelle, mikä puolestaan näkyi Suomelle muuttotappiona. Ilmiö näkyi esimerkiksi uutisessa, jossa kerrottiin Keski-Pohjanmaan Maakuntaliiton edustajien pyytävän Suomen Pankilta rahoitusta asuntojen rakentamiseksi.²³ Uutisesta oli luettavissa Suomen kiivas kaupungistuminen siirtolaisvuosina siitä huolimatta, että asukasluku väheni maassa. Maakuntaliiton edustajat olivat sitä mieltä, että siirtolaisuus johtui kuntakeskusten asuntopulasta. Ilmiö toi oman mausteensa siirtolaisuuteen, joka tunnistettiin ainakin HS:n toimituksessa. Keski-Pohjanmaan Maakuntaliiton edustajista kertovaa uutista 5 vuotta myöhemmin ilmestynyt pääkirjoitus oli jo antanut nimen maansisäisen muuton kohdealueelle.²⁴ Puhuttiin ruuhka-Suomesta,²⁵ joka terminä oli varsin osuva, jos se näkyi alati kasvavina jonoina kaupunkien ja kauppaloitten asuntoihin ja työpaikoille.

Työ oli keskeinen teema siirtolaisjutuissa, joka näkyi välillä näyttävänä kirjoituksina kuvineen lehden pääkirjoituksen vieressä. Yksi tällainen juttu on Heikki Hautalan mielipidekirjoitus, joka käsitteli työvoiman riittävyyttä Suomen talouden tarpeisiin. Valtiotieteen maisteri Hautalan huoli koski lähinnä Suomen työvoimaa ja taloutta, mutta hän näki siirtolaisuuden Ruotsiin olevan kiinteä osa uhkaavaa työvoimapulaa. Hän huomautti siirtolaisuuden näkyvän vasta pitkän ajan kuluttua Ruotsin kasvavasta työvoimapulasta, joten oletettavasti yleinen käsitys siirtolaisuusaalloista oli niiden välitön suureneminen kysynnän kasvaessa.²⁶ Toisaalta välitöntä reagoitua työllisyyspolitiikassa vaadittiin puoli vuotta myöhemmin Mikkolan kirjoituksessa, mikä vaikutti ristiriitaiselta.²⁷ Kirjoitukset

²¹ Olavi Lindblom ”Asuntotuotanto ja siirtolaisuus” (mpk.) HS 21.5.1973.

²² Olavi Lindblom ”Asuntotuotanto ja siirtolaisuus” (mpk.) HS 21.5.1973.

²³ HS 24.2.1971.

²⁴ HS 3.3.1976 (pk.).

²⁵ HS 3.3.1976 (pk.).

²⁶ Heikki Hautala ”Riittääkö työvoimaa lähivuosisikin?” (mpk.) HS 18.2.1972.

²⁷ Kimmo Mikkola ”Ruotsin suomalaisväestö vv. 1945–1970” (mpk.) HS 1.8.1972.

eivät kuitenkaan sulkeneet pois toisiaan, sillä molemmat vaativat toimia nimenomaan kotimaassa. Hautala vain varoitti toimetttömyyden seurauksista, jotka eivät näy heti.²⁸

Siirtolaisuuden kiihtyminen näkyi kasvavina ongelmina erityisesti Pentti Holapan kolumneissa. Hänen päähuomionsa oli kotimaan asioissa, mutta suomalaisten vähentymisen merkittäväksi syyksi Holappa nimesi siirtolaisuuden.²⁹ Pääkirjoitusten ja muiden mielipiteiden tapaan Holapan kolumneissa ihmeteltiin toimetttömyyttä työväen ulosvirtauksen patoamiseksi. Ironisesti ratkaisujen tarpeellisuutta tuotiin esille kapitalismin tarpeella riistettävälle työläisille Ruotsin lisäksi Suomessa.³⁰ Siirtolaisuudesta esitetyt mielipiteet olivat HS:ssa kirjoittavien kesken väestön ja talouden suhteen yhteneväiset, vaikka lähestymistapa ongelmien suhteen olisikin ollut erilainen.³¹

Maailmanlopun ajattelua on aistittavissa uutisessa, jossa kerrottiin ministeri Fredrikssonin esityksestä suomalaisjärjestöjen keskusliiton vuosikokouksessa. Siinä Fredriksson penäsi talouspoliittisia toimia, mutta irtisanoutui itse ongelman ratkaisijan roolista.³² Vaikuttaa siltä, että kenelläkään ei ollut keinoja tai edes haluja ratkaista siirtolaisongelmaa, vaikka sen seuraukset tiedostettiin erittäin haitallisiksi.

Voi tuntua houkuttelevalta selittää siirtolaisuutta Ruotsiin seikkailunhalulla. Teoria seikkailun halusta muuttavista suomalaisista pyrittiin kumoamaan HS:n sivuilla useaan kertaan erilaisissa jutuissa. Tämä näkyi heti vuosikymmenen alussa uutisessa ”Suomalaiset eivät halua muuttaa kauas”, missä jo otsikko nakersi uskottavuutta seikkailuun lähtemisestä.³³ Kotimaa haluttiin pitää selvästi lähellä, mikä kertoi halusta pitää paluumuuton mahdollisuus elossa. Jukka Miettinen ja Pentti Koskinen kumosivat seikkailulegendaa omassa artikkelissaan, missä jo ingressissä tuotiin esille suomalaisten oikeat motiivit Ruotsiin muuttamiselle. Suomalaiset olivat heidän artikkelissaan talouspakolaisia, eikä Ruotsia pidetty seikkailijoiden ja rikollisten muukalaislegioonana. Myös Miettinen ja Koskinen nostivat esille siirtolaisten paluumuuttohaluja, jos se vain olisi ollut inhimillisesti mahdollista.³⁴

²⁸ Heikki Hautala ”Riittääkö työvoimaa lähivuosiksikin?” (mpk.) HS 18.2.1972.

²⁹ Pentti Holappa ”Suomalaisia on liian vähän” (kolumni) HS 17.2.1973.

³⁰ Pentti Holappa ”Suomalaisia on liian vähän” (kolumni) HS 17.2.1973.

³¹ ks. esim. HS 21.2.1973 (pk.); HS 18.7.1974; Eero Helkkula ”Lama kohtelee kaltoin” (mpk.) HS 1.4.1975.

³² HS 28.5.1972.

³³ HS 8.4.1970.

³⁴ Jukka Miettinen & Pentti Koskinen ”Mitä on olla suomalainen siirtolainen Ruotsissa – 3 Henkisestä paineesta jopa mielisairautta” (art.) HS 4.1.1970.

Asunto- ja työpaikkakeskustelussa oltiin siirtolaisuuden ytimessä. Huoli tulevaisuudesta paistoi kirjoittajien havainnoista ja arvostelusta. Ymmärrettiin, että enää 1970-luvulla ei riittänyt ihmisille vain oma koti tai työpaikka. Ihmiset tarvitsivat molempia turvatakseen inhimillisen elämän, eikä kotia ja työtä voinut enää erottaa toisistaan. Työtä tarvittiin kustantaakseen asumisen ja asunto tarvittiin paikaksi, josta kulkea töissä. Suomen talouden rakennemuutokset veivät työpaikat usein kauas maaseudun kodeista, eivätkä kuntien keskuspaikat olleet ehtineet varautua uusien asukkaiden tulvaan. Ilmiö näkyi lehtien palstoilla siirtolaisuutena, mikä oikeasti oli merkki Suomen yhteiskuntarakenteen ongelmista eikä varsinaisesti itse ongelma. Suomi oli vasta matkan alussa hyvinvointiyhteiskunnaksi.

1.2. Puolikielisyyttä ja puutteellista kulttuuritarjontaa

Yksi esteistä tiellä hyvinvointiin oli kieli. Kieliongelmat hankaloittivat jopa huonekaluostoksissa, kuten Hanna Snellmanin tutkimuksesta kävi ilmi.³⁵ Ruotsin kielen osaamattomuus sulki myös työelämässä ovia ylenemiseen, mikä herätti ainakin HS:n sivuilla epäilyjä tietoisesta suomalaisten syrjimisestä.³⁶ Kieliongelma tiedostettiin Ruotsissa aina pääministeritasolla asti, josta vakuutettiin vuosikymmenen alussa tehokkaampaa informointia ja kieliopetusta.³⁷

Ruotsiin muuttaneiden lasten suhteen oltiin HS:ssa käydyssä keskustelussa epävarmoja ja jopa pelokkaita. Lehden palstoilla arvioitiin vuosikymmenen alussa Ruotsissa olevien lasten määräksi 30 000,³⁸ joten huolestuneisuus Ruotsi koulujärjestelmän suorituskykyyn ymmärrettävästi näkyi. Ruotsin opettajien kerrottiin olevan motivoituneita lasten opettamiseen ja auttamiseen.³⁹ Pelkkä motivaatio ei myöhempien lehtijuttujen perusteella kuitenkaan riittänyt, sillä vuosikymmenen kuluessa puhuttiin puolikielisyystä siirtolaislapsiin viitaten.⁴⁰ Ruotsin siirtolaislasten kieliongelmat herättivät kritiikkiä jopa Suomen omaa peruskoulu-uudistusta kohtaan, joka ei Eero Pääkkösen mukaan ottanut tarpeeksi huomioon kielellisiä vähemmistöjä. Hän sanoikin siirtolaislapsia isänmaattomaksi sukupolveksi, kun heidän kielelliset taitonsa eivät vastanneet ympäröivän yhteiskunnan

³⁵ Snellman 2003, 135.

³⁶ HS 5.3.1970.

³⁷ Maija-Liisa Heini ”Nordek on lykätty, mutta ei haudattu” (art.) HS 5.7.1970.

³⁸ Heikki Punnonen ”Suomen kieli Ruotsin kouluongelmana” (mpk.) HS 20.8.1971.

³⁹ Heikki Punnonen ”Suomen kieli Ruotsin kouluongelmana” (mpk.) HS 20.8.1971.

⁴⁰ Maija-Liisa Starck ”Siirtolaisiksi aikoville: Puolikielisyys uhkaa lapsia” (art.) HS 3.2.1975.

vaatimuksia. Kielen opetuksen laiminlyöminen Pääkkönen tulkitsi perusoikeuksien rikkomiseksi.⁴¹

Kieliongelmia ei ollut ainoastaan lapsilla. Suurin ongelma tuntui olevan aikuisten puutteellinen kielitaito. Filosofian maisteri Heikki Punnonen mainitsee esimerkkinä siirtolaisille tarkoitetun opasmateriaalin osoittautuneen suomalaisille käsittämättömiksi. Näin oli, vaikka esitteet oli kirjoitettu suomeksi. Syynä oli esitteiden kapulakielisyys, mitä ei keskivertotyöläinen ollut oppinut edes Suomessa.⁴² Tapaus teki entistä selkeämmäksi suomalaisten rajalliset mahdollisuudet edetä urallaan Ruotsissa. Johtotehtävissä tarvittiin asiantuntijakieltä, mikä 1970-luvulla oli erkaantunut tavallisten suomalaisten arkikielestä. Esitteiden lukija oli aikaisemmasta tutkimuksesta päätellen kouluttamaton työnteolla ammattinsa oppinut, sillä koulutus ei ollut ainakin Snellmanin tutkimuksen mukaan välttämättömyys metsätöiden kaltaisissa hommissa.⁴³

Suomalaisten kieliongelmat Ruotsissa pysyivät esillä lehden palstoilla läpi vuosikymmenen. Kielikysymys poiki laajoja mielipidekirjoituksia, joissa asiaa pohdittiin monesta näkökulmasta. Kiintoisa huomio mielipidekirjoitusten syvällisissä analyyseissa on kirjoittajien tittelit. Esimerkiksi Mikkolan mielipidekirjoitus ”Ruotsin suomalaisväestö vv. 1945–1970” pääkirjoituksen vieressä on suurella kuvalla ja otsikolla varustettu, mutta ylävasemmalle on sijoitettu kirjoittajan titteli yhteiskuntatieteiden lisensiaatti ja nimi Kimmo Mikkola.⁴⁴ Tittelin käyttö heti alussa kielii taustalla olevasta arvomaailmasta, mutta erottaa kirjoittajan virkamiehistä, poliitikoista ja rivikansalaisista. Ilmoittamalla jonkin maisterin tai lisensiaatin puhuvan annettiin kirjoittajalle asiantuntijan rooli, eikä yksityishenkilön roolia. Lehdissäkin väitetty tutkimuksen puute siirtolaisuudesta oli ristiriidassa tutkijoiden saaman palstatilan kanssa, sillä ainakin heiltä oli näkemyksiä julkisella areenalla runsaasti erityisesti 1970-luvun alussa.

Mikkolan kirjoituksen sijoittelu ja muotoilu muistuttaa yleisesti lehtien pääkirjoituksia, joten se voi olla HS:n vihjaus omasta kannastaan siirtolaisasiaan.⁴⁵ Luokittelin HS:n valitsemat isot etusivun kirjoitukset kuitenkin mielipidekirjoituksiksi kahdesta syystä. Ensimmäiseksi HS:n oma kanta asiaan jää Mikkolan kaltaisissa kirjoituksissa sanomatta. Toinen syy on lehden oma kannanotto ajankohtaisiin asioihin mielipidekirjoitusten

⁴¹ Eero Pääkkönen ”Peruskoulu yhteiskunnan muuttajana” (mpk.) HS 7.2.1974.

⁴² Heikki Punnonen ”Suomen kieli Ruotsin kouluongelmana” (mpk.) HS 20.8.1971.

⁴³ Snellman 2003, 85.

⁴⁴ Kimmo Mikkola ”Ruotsin suomalaisväestö vv. 1945–1970” (mpk.) HS 1.8.1972.

⁴⁵ Kimmo Mikkola ”Ruotsin suomalaisväestö vv. 1945–1970” (mpk.) HS 1.8.1972.

vieressä omassa kolumnissaan. Vaikka pääkirjoitus on useamman otsikon alle jaettu, täyttää se yleiset pääkirjoituksen kriteerit. Kirjoituksen yllä on lehden johtavien toimittajien nimet, jotka sitovat kannanotot heidän nimiinsä eli lehden yleiseksi kannanotoksi. Valikoidut mielipidekirjoitukset eivät sitouttaneet lehteä muuten kuin valinnan kautta.

Kielikysymys lehtien palstoilla vihjasi Suomen siihenastisesta eristyneestä asemasta, mikä asetettiin totiseen testiin avaamalla pohjoismaiset yhteismarkkinat. Haluttiin sitä tai ei, Suomesta ja Ruotsista tuli monessa mielessä yhtenäistä aluetta aikaisempien sotien itsenäisyystaisteluiden jälkeen. Pohjoismaisten yhteismarkkinoiden aika oli käännekohta tiellä monikulttuurisempaan maailmaan. Suomen kohdalla se tarkoitti uusien kansallisuuksien, kielten ja aatteiden virtojen voimistumista niin sisälle kuin uloskin. HS:n keskusteluista nousi kieliasioissa muista teemoista poiketen Ruotsin aktiiviset pyrkimykset erityisesti lasten kohdalla auttaa kieliongelmiensa ratkaisussa. Äänioikeusjuttujen lisäksi ainoastaan kieliongelmiä käsittelevissä jutuissa Ruotsin rooli korostui merkittävästi.⁴⁶

1.3. Vähemmistöjen ongelmia ja oikeuksia

Vähemmistöjen heikko asema herätti keskustelua yleisellä tasolla Vuosikymmenen kuluessa esille tuli yhä enemmän suomenruotsalaisten heikko asema. Edellisten tutkimukset eivät huomioineet äidinkieleltään ruotsia puhuvia. Suomenruotsalaisten huomioimatta jättäminen herätti Suomen ruotsalaisen työväenliiton vaatimaan lisää siirtolaistutkimusta, jossa on huomioitu myös ruotsinkielinen vähemmistö. Huolta herätti suomenruotsalaisten suhteellisesti suurempi osuus siirtolaisista.⁴⁷

Alueelliselta kannalta katsottuna suomenruotsalaisten vilkas muuttaminen Ruotsiin näkyi vähemmistöaseman muuttumisena. Kaisa Kepsu osoitti muuttoliikkeen muuttavan väestökoostumusta tutkimusartikkelissaan ”Muuttuva suomenruotsalainen muuttoliike ja kielirajat.”⁴⁸ Muuttoliike näkyi valtakysymyksinä päätöksenteossa sekä Ruotsissa että Suomessa. Vähemmistöjen asema huomioitaessa ei ollut ihme, että vuoden 1976 hallitusohjelmassa aluepolitiikan osalta siirtolaisuuden torjuminen ja koko Suomen pitäminen asutuna perustellaan huolellisesti.⁴⁹ Alueellinen muutos varmasti näkyi jo 1970-luvun

⁴⁶ ks. esim. Heikki Punnonen ”Suomen kieli Ruotsin kouluongelmana” (mpk.) HS 20.8.1971; HS 30.7.1972.

⁴⁷ HS 5.5.1976.

⁴⁸ Kepsu 2007, 132–136.

⁴⁹ HS 5.3.1976.

puolivälissä, sillä esimerkiksi Lapin suhteellinen osuus siirtolaisuudesta oli pysynyt merkittävänä jo pitkän aikaa. Lapin ja Kainuun lisäksi muuttoliike muokkasi suomenruotsalaista seutua merkittävästi.

Vaasa ja Pietarsaari korostuivat suomenruotsalaisten muuttoliikkeessä Ruotsiin. Tämän osoitti Kepsu, kun hän tutki tilastoja suomenruotsalaisista vuosilta 1976–1999.⁵⁰ Tilastojen alkuvuosi kertoo siihenastisten tilastojen ylimalkaisuudesta, mihin viitattiin HS:n jutuissa pohdittaessa siirtolaisuutta ja sen vaikutuksia.⁵¹ Kepsun käyttämä tilasto vihjasi tarkemman tilasto- ja tutkimustiedon tarpeellisuudesta, sillä siirtolaisuutta tutkittiin enemmän koko maan tasolla huolimatta aluepolitiikan tärkeydestä muuttoaaltojen aikana. Paikallisten muutosten vaikutus maanlaajuisesti herätti tilastoimaan ja tutkimaan myös pienempiä siirtolaisuuden tuomia muutoksia. Olavi Lindblomin kaltaiset siirtolaisuutta läheltä seuranneet virkamiehet ja asiantuntijat kiinnittivät huomiota muuttoliikkeen nousua paikalliselta tasolta valtakunnan ongelmaksi jo 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa.⁵²

Kielitaidon puute ei suomenruotsalaisille ollut este muuttaa Ruotsiin, mikä näkyi suhteutettuna hyvin suurena osuutena Suomesta lähteneissä siirtolaisissa. Vähemmistöistä suomenruotsalaiset olivat näkyvästi esillä HS:n keskusteluissa,⁵³ vaikka myös romanit ja saamelaiset mainittiin yksittäisissä jutuissa.⁵⁴ Suomenruotsalaisten kohdalla on eroteltavissa monta tekijää, jotka saivat heidät liittymään massamuuttoon mittavalla edustuksella muuttaen jopa kielirajoja. Yhteisen kielen lisäksi Ruotsiin lähtöä motivoiviksi seikoiksi voidaan päätellä ainakin asuntojen ja työpaikkojen puute Suomen ruotsinkielisillä alueilla, palveluiden saatavuus omalla kielellä ja suomalaisia läheisemmät historialliset ja kulttuuriset siteet Ruotsiin. Siirtyminen Pohjanlahden toiselle puolelle näytti nykysilmäin katsottuna järkevimmältä mahdolliselta ratkaisulta.

1.4. Paikallinen vai valtakunnallinen ongelma?

Toimien puuttumiseen siirtolaisongelmien ratkaisemiseksi voi hakea vastausta tilastoista. Erityisesti Marianne Junilan omassa tutkimuksessaan esittämään taulukkoon Ruotsiin

⁵⁰ Kepsu 2007, 154–155.

⁵¹ ks. esim. HS 3.3.1976 (pk.); Kimmo Mikkola ”Ruotsin suomalaisväestö vv. 1945–1970” (mpk.) HS 1.8.1972.

⁵² Olavi Lindblom ”Asuntotuotanto ja siirtolaisuus” (mpk.) HS 21.5.1973.

⁵³ Ralf Norrman ”Suomenruotsalaisten enemmistö ei ole yläluokkaa” (mpk.) HS 22.2.1978.

⁵⁴ Katarina Eskola ”Monen kulttuurin puolesta - Vähemmistöjen ongelmat ajankohtaistuvat kaikkialla” (art.) HS 11.4.1971.

muuttaneiden osuuksista on kiinnitettävä huomiota hallitusvallan passiivisuudesta siirtolaisten asioissa. Taulukossa on kuvattu Ruotsiin muuttaneiden osuus kolmen eri alueen väestöstä vuodesta 1968 aina vuoteen 1975 asti. Taulukon mukaan koko Suomen väestön vähenemisen huippuvuosi oli 1970 Ruotsiin muuton takia, kun 0,9 % väestöstä muutti länsinaapuriin. Luku on verrattain pieni taulukossa esiintyviin Sallan kylän ja Lapin läänin osuuksiin, jotka molemmat ovat noin kaksi prosenttiyksikköä suurempia. Tästä päätellen siirtolaisuus Ruotsiin oli verrattain paikallinen ongelma, eikä valtakunnallinen.⁵⁵

Väestömuutoksiin liittyvää tutkimuskirjallisuutta oli käytettävissä jo 1970-luvulla, joten täysin vailla tietoja ei tarvinnut HS:iin kirjoittajienkaan olla. Aarno Strömmer teki tutkimusta väestömuutoksista jo 1960-luvulla. Strömmerin tutkimus tuli Väestöpoliittiselta tutkimuslaitokselta ja sen tutkimustehtävänä oli koota yhteen tieto suomalaisten syntyvyydestä ja kuolleisuudesta. Tutkimuksessa havaittiin Suomen hedelmällisyyslukujen puutoavan alas erityisesti kaupungeissa, syntyvyyslukujen tasoittuvan ja väestön valuvan asutuskeskuksiin.⁵⁶ Kiintoisaa onkin se, että Strömmerin tutkimuksen antama tulevaisuudenkuva väestömuutosten tasoittumisesta täsmää maastamuuton tilastollisen tasoittumisen kanssa.⁵⁷ Päätäjien toimettomuutena näkyvä seurantalinja näyttäytyy muutosten pienemisen suhteen yhtäkkiä ymmärrettävältä, sillä se tarkoitti tasapainon palautumista ja tilannekuvan selkiytymistä. Lisäksi lehtien palstoilta oli pääteltävissä lisätutkimusten tuovan tietoa käytettäväksi koko ajan enemmän.⁵⁸

Siirtolaisuuden supistumista paikalliseksi ongelmaksi tukee myös Tilastokeskuksen kuvio Suomen maastamuutosta 1970-luvun ajalta. Sen mukaan siirtolaisuus laski jyrkästi heti vuosikymmenen alussa yli 50 000 henkilöstä aina vuoden 1973 pohjalukemaan, joka oli 10 000 maastamuuttajan tienoilla. Vuosikymmenen aikana siirtolaisuus ei ylittänyt kuin kerran 20 000 henkilön rajapyykin tilastoissa, vaikka maastamuutto oli jatkuvaa läpi vuosikymmenen.⁵⁹ Pohdittaessa siirtolaisuuden patoamista, mitä peräänkuulutettiin HS:n sivuilla,⁶⁰ oli siirtolaisuuden torjumiseen panostaminen tilastollisesti näytettynä tarpeellista. Käännös siirtolaisuudessa näytti tapahtuneen jo 1970-luvun alussa, joten oli keskiyttyvä sen jälkihoitoon valtakunnallisesti. Lehtikirjoittelussa siirtolaisuuden torjumisesta

⁵⁵ Junila 2007, 85.

⁵⁶ Strömmer 1969, 1, 15–16, 98–100.

⁵⁷ ks. Liite 1.

⁵⁸ ks. esim. HS 23.9.1974 (pk.); HS 28.1.1978; Kimmo Mikkola ”Ruotsin suomalaisväestö vv. 1945–1970” (mpk.) HS 1.8.1972.

⁵⁹ ks. Liite 1.

⁶⁰ HS 1.2.1971.

siirtyminen uuteen tilanteeseen sopeutumiseen näkyi konkreettisimmin äänioikeuden myöntämisessä suomalaissiirtolaisille Ruotsissa.⁶¹

Vastaavanlainen muutos äänioikeuden kaltaisessa merkittävässä kysymyksessä ei olisi ollut mahdollista ilman valtioiden tai kansojen välistä yhteistyötä. Oletettavasti Suomen poliitikot ja tutkijat yhteistuumin pyrkivät vaikuttamaan kansalaistensa asemaan kohde- maassa. Äänioikeusasia oli myös osoitus Ruotsin ja Suomen välisestä tiiviistä yhteistyö- verkosta, joka voidaan nähdä pitkän maiden välisen vuorovaikutuksen historian perin- tönä. Oman osuutensa vähemmistöjen oikeuksien edistämiseksi antoi myös Ruotsissa val- taa pitäneet sosiaalidemokraatit, joiden aatemaailmassa ihmisoikeudet ovat yhteiskunnan edistyksen tärkeä mittari. Ruotsissa oli vielä 1970-luvulla käynnissä tasa-arvoisuusoh- jelma, jonka pääministeri Olof Palme halusi laajentaa aivan kaikkiin ammatteihin, joka koski myös siirtolaisia.⁶²

Tilastollisesti katsoen Suomen ongelmat olivat oletettavasti sisäpoliittisesti merkittäviä, eikä siirtolaisuus näyttänyt kuuluvan sisäpolitiikkaan. Olihan siirtolaisuus ulkomaille suuntautunutta, eivätkä siirtolaiset jääneet maahan eli sisäpolitiikan kentälle. Sokea tilas- tojen katsominen koko maan laajuudelta näkyi kritiikkinä HS:n jutuissa. Mikkola hu- mautti, ettei vuoden 1960 väestönlaskennan haastattelijoiden arvio ruotsia ymmärtävien osuudesta ollut pätevä suomenruotsalaisten kannalta.⁶³ Asuntotoimittaja huomautti puo- lestaan, että lainakiintiöinti pelkästään tilastoinnin mukaisesti oli epäilyttävää Suomen kuntien erilaisuuden takia.⁶⁴ Hautala puolestaan huomautti väestön ja työpaikkojen tilas- tollisesta eriytymisestä, mikä tarkoitti ongelmia taloudellisessa kehityksessä. Lisäksi hän huomautti tilastojen puuttumisesta ammattiväestön siirtolaisuudesta.⁶⁵ Kirjoituksissa yri- tettiin selvästi osoittaa siirtolaisuuden olevan jotain suurempaa kuin sisäpolitiikan sivu- juonne ulkopoliitiikkaan, joka ei ollut tilastollisesti ja taloudellisesti merkittävä.

Suomen yhteiskunta muuttui kovaa vauhtia, joten oli ilmeistä tutkimustiedon kasvavalle tarpeelle. Tämä näkyi asiantuntijoiden ja tutkijoiden toistuvana esiintymisenä HS:n si- vuilla siirtolaisuuskysymyksissä. Ruotsiin kohdistunut siirtolaisuus oli mittakaavaltaan ennennäkemätöntä, joten turvaa tarjottiin tutkimuksen tuomien pohdintojen muodossa. Taustalla oli tavoitteena päättäjien herättelyn lisäksi myös yleisön rauhoittelu, sillä

⁶¹ Snellman 2007, 245.

⁶² Maija-Liisa Heini ”Nordek on lykätty, mutta ei haudattu” (art.) HS 5.7.1970.

⁶³ Kimmo Mikkola ”Ruotsin suomalaisväestö vv. 1945–1970” (mpk.) HS 1.8.1972.

⁶⁴ HS 24.2.1971.

⁶⁵ Heikki Hautala ”Riittääkö työvoimaa lähivuosiksikin?” (mpk.) HS 18.2.1972.

siirtolaisuustutkimukset tulevat auttamatta itse siirtolaisuutta jäljessä. Kirjoituksilla pyrittiin osoittamaan myös se, että siirtolaisuuden vaikutukset ulottuivat yhteiskuntakerroksesta toiseen kattaen sisä- ja ulkopolitiikan kentät.

2. ONGELMANRATKAISUA JA MIELIPITEIDEN ESITTÄMISTÄ

Siirtolaisasian esillä pitäminen ei tuonut mitään muutoksia, joten ajankohtaisuus ajoi samojen ongelmien ohi. Se ei kuitenkaan tarkoittanut, etteikö asioiden eteen tehty töitä. Muutokset näkyivät vasta vuosien ja vuosikymmenien päästä. Siirtolaisuus Ruotsiin oli tutkittu läpikotaisin 1970-luvulla, mistä osoituksena oli myös HS:n kritiikki turhilta kuu-
lostavia tutkimuksia kohtaan.⁶⁶ Toisaalta tutkimuksia kritisoitiin puutteellisesta kattavuudesta, mikä tarkoitti aukkoja tutkittuun tietoon ja lisätutkimuksen tarvetta. Helsingin Sanomien sivuilta on luettavissa, että siellä keskusteltuihin siirtolaisuuteen liittyviin ongelmiin vastattiin parhaiten tarjoamalla yksityiskohtaista ja tuoretta tietoa. Tulevaisuus ja sen suunnittelu näyttelivät pääosaa niin asiantuntijoiden kuin kansalaistenkin mielipiteissä.

Suuri muutto Ruotsiin vaikutti pitkästä ihmisten liikkumisen historiasta huolimatta olevan yllätys kaikille, jonka voi päätellä 1970-luvun siirtolaisuutta koskevista lehtijutuista. Näkemykset olivat HS:n jutuissa erilaisia, välillä ne olivat jopa ristiriidassa keskenään. Valtiojohtoa lähellä olevien kannanotot välttelivät siirtolaisuutta puheissaan.⁶⁷ Ennemmin puhuttiin väestöstä, työllisyydestä tai aluepolitiikasta, jotka vielä ehdollistettiin ”pitäisi tehdä” -muotoon.⁶⁸ Mitään kiveen hakattua lupaus ei annettu siirtolaisuuden suhteen edes kulttuurin saralla.⁶⁹ Toinen luku keskittyy vastaamaan, että miten siirtolaisuuteen liittyvien ongelmien ratkaisusta keskusteltiin ja miksi.

2.1. Toimimisen ja toimettomuuden vaaroja

Helsingin Sanomien toimitus patisteli siirtolaisuutta estäviin toimiin erityisesti 1970-luvun alussa. Pääkirjoituksessa Puutetta ja ylijäämää puhuttiin työllisyys- ja asuntopolitiikasta ja sen päätännössä on vihjaus toimettomuuden seurauksista. Siinä sanottiin Pohjois-Suomen Ruotsiin kohdistunutta maastamuuttoa varoittavaksi esimerkiksi suunnitelmallisuuden puuttumisen seurauksista.⁷⁰ Pääkirjoituksen ajankohta sijoittuikin lähelle Sallan

⁶⁶ Jaakko Okker ”Luottamus yli rajojen” (mpk.) HS 5.2.1978.

⁶⁷ HS 9.10.1974.

⁶⁸ HS 8.3.1974.

⁶⁹ Esko Haapala ”Siirtosuomalaisten henkinen huolto–2 Aikuisten puuttuvat kulttuurisiteet” (mpk.) HS 9.3.1974.

⁷⁰ HS 4.4.1970 (pk.).

kylien tyhjenemistä vuonna 1969, jonka Hanna Snellman mainitsee omassa tutkimuksessaan.⁷¹ Ihmisten oli pakko lähteä elämisen mahdollisuuksien puuttuessa kotiseudulta.⁷² Toisaalta HS:n sivuilla oltiin myös sitä mieltä, että pakko ei ollut välttämättä ratkaiseva tekijä muuttopäätökselle.⁷³

Pääkirjoituksesta ”Asioiden tärkeys” pystyy päättelemään, että siirtolaisuuteen reagoitiin joko välittömästi tai se unohdettiin kokonaan, jotka molemmat saattoivat aiheuttaa ongelmia. Pääkirjoitus nosti esille välittömän reagoinnin ongelmana syntyvyyden lisäämiseksi tehtävää politiikkaa, jossa valtiolta pyrki pakottamaan perheen perustamiseen. Kirjoittaja totesi pakkopolitiikan olevan harkitsematonta ja johtavan pahimmillaan päinvastaiseen tulokseen kuin on haluttu. Suomi oli ainakin pääkirjoituksen mukaan kokenut muutoksen, jossa pakkopolitiikka ei enää toiminut ainakaan moraalinäkökohdista.⁷⁴

Välittömän reagoinnin lisäksi ongelmien lakaiseminen maton alle ei ratkaissut siirtolaisuudesta syntyvää työttömyyden ja väen vähenemisen kierrettä,⁷⁵ vaikka tilastot osoittivatkin muuttoliikkeen rauhoittumista.⁷⁶ HS:n pääkirjoituksessa vedottiin asiantuntijaauktoriteettiin, joka oli vakuuttunut mahdollisuudesta muuttaa kehitystä haluttuun suuntaan.⁷⁷ Siirtolaisuutta helpottavia poliittisia linjauksia ei saanut jättää toteuttamatta, vaikka muuttoliike näytti hidastumisen merkkejä.⁷⁸ Pääkirjoituksessa pelättiin, että asiantuntijalausunnat ohitettaisiin vaalien jälkeen itsestäänselvyyksinä, eikä aikaisempia vaalilupauksia parantavista toimista pidettäisikään.⁷⁹ Toimettomuus vain varmistaisi muuttotappioiden jatkumisen,⁸⁰ mikä puolestaan hankaloitti suomalaisten jäämistä kotimaahansa.

Siirtolaisten kieliongelmiin ratkominen 1970-luvun HS:ssa käydyn keskustelun perusteella ei ollut aktiivista. Ongelmien laiminlyöminen näkyi paremmin erilaisina kieliasioihin liittyvinä ehdotuksina.⁸¹ Ruotsin siirtolaisten kieliopetusta lähinnä oleva ehdotus oli asennekasvatuksen aloittaminen siirtolaisille. Asennekasvatusta peräänkuuluttava

⁷¹ Snellman 2003, 97.

⁷² Snellman 2003, 97.

⁷³ HS 31.8.1977.

⁷⁴ HS 10.11.1975 (pk.).

⁷⁵ HS 10.11.1975 (pk.).

⁷⁶ ks. Liite 1.

⁷⁷ HS 10.11.1975 (pk.).

⁷⁸ HS 10.11.1975 (pk.).

⁷⁹ HS 10.11.1975 (pk.).

⁸⁰ HS 10.11.1975 (pk.).

⁸¹ ks. esim. Lauri Laitinen ”Kielikiintiö on hyvä ajatus” (mpk.) HS 14.3.1978; Ahti Ratia ”Heimoveljille Suomen television ohjelmaa!” (mpk.) HS 20.6.1978.

opettaja Tapio Niemi nosti esille siirtolaisten ainutlaatuisen tilaisuuden kaksikielisyyteen, joka tulevaisuudessa hyödyttäisi Suomen ja Ruotsin välistä yhteistyötä. Korostamalla pelkästään suomen opettamista mentiin metsään, sillä se erotti kulttuureja toisistaan entisestään.⁸²

Kaksikielisen opetuksen lisäksi kieliongelmiä parantamaan esitettiin television hyödyntämistä siirtolaisten koti-ikävänsä lievittämiseksi. Ahti Ratia perusteli Ruotsiin lähetettävän suomenkielisen ohjelman tarvetta puolikielisyys torjumisella. Hän lisäksi korosti, että kustannukset eivät ole kalliita eikä tekninen toteutus hankalaa.⁸³ Ratian lisäksi televisio-ohjelmien Ruotsiin lähettämisen kannalla oli myös Lasse Lehtinen, joka kuului kirjoituksensa aikoihin Ruotsin-suomalaisen kulttuurikeskuksen johtokuntaan. Lehtinen perusteli siirtolaisten huomioimista pohjoismaisen yhteistyön lisäksi sillä, että muut Pohjoismaat eivät opettele suomea.⁸⁴ Hän tarkoitti, ettei Ruotsin tai Norjan valtiontelevisioilta kannattanut odotella suomenkielisiä ohjelmia, vaan oli parempi lähettää niitä itse. Merkittävää edistystä kielikysymyksissä saatiin odotella, sillä Krister Björklund kertoo suomen ja meänkielen asiointikieliksi tunnustamisen astuneen lain muodossa voimaan 1.4.2000.⁸⁵

Kirjoituksista näkee, kuinka vaikea siirtolaisuuteen liittyvä ongelmapaketti oli. Yhtä mieltä kirjoittajien keskuudessa oltiin oikeastaan vain siitä, kenelle ratkaiseminen kuului. Ratkaisun avaimet olivat valtiiovallan käsissä, mutta miten ja milloin sen tulisi asioihin puuttua, oli vähintäänkin epäselvää. Asiaa vielä hankaloitti se, että siirtolaisuus tiedettiin jo tuolloin pitkäksi prosessiksi, mutta tutkimustietoa ei tarkemmasta kehityksestä ollut vielä saatavilla. Tiedettiin myös se, että Suomi oli astumassa uuteen aikaan ja ympäristöön, mihin aikaisemmat tutkimukset eivät välttämättä pätenneet. Tutkimusten heikkous ennustaa tulevaa osoittautui karusti todeksi asuntopolitiikassa, missä epäonnistuttiin surkeasti.

2.2. Toteutuneita ja toteutumattomia toimia

Miettisen ja Koskisen artikkelista oli luettavissa siirtolaisten merkittävä motiivi jättää Suomi ja entinen elämä. Tavoitteena oli nousta Suomen kurjuudesta taloudellisesti

⁸² Tapio Niemi ”Asennekasvatusta siirtolaisille” (mpk.) HS 19.4.1978.

⁸³ Ahti Ratia ”Heimoveljille Suomen television ohjelmaa!” (mpk.) HS 20.6.1978.

⁸⁴ Lasse Lehtinen ”Satelliittivisio on haaste. Suomen syytä liittyä mukaan yhteispohjoismaiseen ohjelmanvaihtoon” (mpk.) HS 4.9.1977.

⁸⁵ Björklund 2012, 35–37.

hyvinvoivaksi yksilöksi.⁸⁶ Voi puhua suomalaisesta versiosta amerikkalaisesta unelmasta, jota lähdettiin Ruotsiin toteuttamaan. Lehtijuttujen perusteella siirtolaisten tarve sosiaaliselle nousulle tunnistettiin jo 1970-luvun alussa. Etenemismahdollisuuksiin kiinnitettiin huomiota eräässä työryhmän mietinnössäkkin.⁸⁷ Ylenemisen estyessä yksilö turhautui, mikä taas vaikutti kielteisesti yhteiskuntaan sopeutumisessa. Siirtolaisen unelma jäi toteutumatta, eikä itseään välttämättä päässyt toteuttamaan toivotulla tavalla. Tehdastyöläisen palkalla ei välttämättä saanut autoa ja väritelevisiota inhimillisellä työtahdilla, mihin viitattiin siirtolaisten henkistä painetta käsittelevässä artikkelissakin.⁸⁸

Korhonen korosti kirjoituksessaan ruotsinsuomalaisten tarvetta laadukkaammalle kulttuurille. Hän nosti esille siirtolaisten sosiaalisia ongelmia, joihin kulttuurin suurempi tarjonta olisi oikea lääke. Tavallisesti kulttuuritarjonta oli Ruotsin vallassa, joka oli oletettavasti ottanut halvimman tien ruotsinsuomalaisille tarjottavan viihteen suhteen.⁸⁹ Korhonen vaati siis sosiaalisia toimia yhteiskunnalta, ja hänet oli päästänyt ääneen HS:n toimitus. Itse lehden ääni ei mielipidekirjoituksessa tullut esille, eikä kirjoitus varsinaisesti pyrkinyt totuuteen asettamalla yhteiskuntaa tilivelvolliseksi. Kirjoitus sosiaalisen lehdistöteorian mukaisesti nosti esille konfliktin ruotsinsuomalaisten ja yhteiskunnan kesken kulttuurin osalta.⁹⁰ Puheenvuoron julkaiseva lehti pyrki ainoastaan mahdollistamaan keskustelun, mikä näkyi HS:n mielipidepalstoilla läpi 1970-luvun.

Alkuvuosikymmenen karkäs kannanottaminen siirtolaisuuteen vaimenee HS:n sivuilla lähestyttäessä 1980-lukua. Syytä hiljenemiseen voi jonkin verran päätellä lehden omistajuuden kautta. Erkot olivat lehden omistajasukua jo sen perustamisesta lähtien, mutta 1970-lukua koskien tapahtui ainakin pari dramaattista käännettä. Eero ja Eljas Erkko kuolivat 1960-luvulla, joten kaksi merkittävää lehden omistajaa poistuivat vaikuttajien joukosta.⁹¹ Omistajuuden nivoutuessa HS:n kohdalla Erkköjen sukuun vaikutti sanomalehden yleiseen linjaan 1960-luvulla suhteessa valtaapitäviin. Lähentyminen Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kanssa ajoittui aikavälille 1960–1980. Lähentymisen taustalla oli 1960-luvulla toimitusjohtajaksi nousseen Aatos Erkon irtiotto isänsä perinnöstä

⁸⁶ Jukka Miettinen & Pentti Koskinen ”Mitä on olla suomalainen siirtolainen Ruotsissa – 3 Henkisestä paineesta jopa mielisairautta” (art.) HS 4.1.1970.

⁸⁷ HS 5.3.1970.

⁸⁸ Jukka Miettinen & Pentti Koskinen ”Mitä on olla suomalainen siirtolainen Ruotsissa – 3 Henkisestä paineesta jopa mielisairautta” (art.) HS 4.1.1970.

⁸⁹ Matti Korhonen ”Ruotsinsuomalaisten kulttuuritarpeet” (mpk.) HS 10.2.1971.

⁹⁰ Nordenstreng 1995, 52–53.

⁹¹ Jensen-Eriksen et al. 2019, 58.

arvomaailman suhteen. Erkon lehteen työntyi myös aikaan kuulunut sosialismi, mutta johdon antikommunistisuus varmisti lievemmän siirtymisen äärivasemmalle.⁹²

Kritiikin hiljeneminen selittyi myös 1970-luvun aikana koetuilla muutoksilla muuallakin kuin HS:n johtomuutoksilla ja aatevirtauksilla. Lehden palstoilla tutkimustiedon kaipuuseen vastattiin valtion puolelta, vaikkei se HS:n sivuilla suoraan näkynytäkään. Hajanaista ja vanhaa tilastotiedon keruuta parannettiin useilla lainsäädännöllisillä toimilla.⁹³ Tilastokeskuksessa tehtiin organisaatiouudistus ja tilastolailla säädettiin viranomaisilta saatavista tiedoista.⁹⁴ Moni tilastokeskusta koskevista muutoksista astui kuitenkin voimaan 1980-luvun puolella,⁹⁵ joten sen tarjoama tieto alkoi näkyä HS:ssa vasta vuosikymmenen lopulla.⁹⁶ Tilastokeskukselta tulevat tiedot huomioitiin pienellä palstatilalla vielä vuonna 1973,⁹⁷ mutta palstatila suureni tiedon monipuolistuessa.⁹⁸

Ruotsin siirtolaisuuden lisäksi tutkijoiden mielenkiinnon kohteena oli myös kaukomaihin kohdistuva siirtolaisuus. Australiaan lähteneitä siirtolaisia käsittelevä Olavi Koivukankaan kirja *Siirtolaisuustutkimuksia* (1975) tarjosi vertailukohteen Ruotsiin kohdistuvaan siirtolaisuuteen. Koivukangas oli samaa mieltä HS:n kirjoittajien kanssa tarkempien tutkimusten tarpeesta maasta muuttaneiden elinoloista ja kulttuurista.⁹⁹ Hänen teoksensa tarjosi monipuolista tietoa siirtolaisista, joista mielenkiintoinen esimerkki on kartta Australiaan lähteneiden viimeisimmät asuinpaikat Suomessa.¹⁰⁰ Siinä siirtolaisten lähtöpaikkoina vv. 1966-1970 korostuivat Etelä-Suomi ja silloinen Oulun lääni,¹⁰¹ kun taas Ruotsiin muuttaneiden keskuudessa lähtöpaikkana korostui Pohjois-Suomi yleensäkin.¹⁰² Oliko Australia siis lähempänä kuin Ruotsi eteläsuomalaisille?

Koivukankaan tutkimuksen mukaan Australiasta Suomeen palanneita oli suhteellisesti enemmän kuin Ruotsista, mikä uutisoitiin myös HS:ssa.¹⁰³ Voi siis päätellä, että Suomessa odotettiin paluumuuttajia Australian tapaan myös Ruotsista. Koivukangas hillitsi näitä odotuksia tutkimuksessaan, mihin kiinnitettiin huomiota myös HS:n uutisessa.

⁹² Jensen-Eriksen et al. 2019, 316, 318, 321.

⁹³ Marjomaa 2000, 19.

⁹⁴ Marjomaa 2000, 19.

⁹⁵ Marjomaa 2000, 20.

⁹⁶ ks. esim. HS 12.3.1976; HS 17.11.1977.

⁹⁷ HS 28.2.1973.

⁹⁸ HS 17.11.1977.

⁹⁹ Koivukangas 1975, 1.

¹⁰⁰ Koivukangas 1975, 46.

¹⁰¹ Koivukangas 1975, 46.

¹⁰² Junila 2007, 82.

¹⁰³ HS 26.8.1975.

Vaikka uutisen otsikko ”Australiansuomalaisia palannut lähes puolet” oli toiveita herättävä myös Ruotsin suhteen, Koivukankaan korostama huomattavasti pienempi paluumuutto läheltä päti vielä myöhemminkin.¹⁰⁴ Elli Heikkilän ja Saara Koikkalaisen 2008 tehdyssä tutkimuksessa takaisin Suomeen paluuta suunnitteli noin kolmannes Ruotsiin muuttaneista,¹⁰⁵ mikä on samanlainen osuus kuin Koivukankaan 1970-luvulla tehdyssä tutkimuksessa.¹⁰⁶ Siirtolaisuudesta saatiin lisää lukemia auttamaan päätöksentekoa, mutta tarkempaa tutkimustietoa tuli 1970-luvun suhteen verrattain myöhään. Se osaltaan selittää vaikutelmaa päättäjien toimettomuudesta.

2.3. Kolumnistien näkemyksiä ja toimituksen valintoja

Sosiaalidemokratia näkyi eniten Pentti Holapan kolumneissa, joissa ammattiyhdistyksiä arvostettiin ja vastustettiin monikansallisia yrityksiä. Hänen kolumnistaan ”Yhdentyminen ja yhteistyö” oli luettavissa tietynlainen katkeruus taloudellisen yhteistyön laajenemista kohtaan.¹⁰⁷ Siirtolaisuuteen taloudellinen yhteistyö liittyi hyvinkin läheisesti, sillä Ruotsiin yksi muuttoliikkeen laukaisevista tekijöistä oli yhteispohjoismainen työmarkkinasopimus.¹⁰⁸ Holapan teksteistä oli luettavissa työntekijän massaansa sulauttamisen vaaroja, kuten inhimillisyyden unohtaminen ja sosiaalinen eriarvoisuus.¹⁰⁹ Kolumnien kritiikki kohdistui valtaapitäviin eli Suomen hallitukseen, ja teksteille on annettu aina vähintään kolmannes sivun tilasta. Aatos Erkon linjaus HS:lle oli oppositiossa pysyminen,¹¹⁰ joten ajoittain kärkkään Holapan saama runsas tila oli lehden yleisen linjan mukainen.

Riippumattoman lehden linjauksen riippuvuus toimitusjohtajan linjaukselta vaikutti merkittävältä ristiriitaisuudelta. Myös Helsingin Sanomia luettaessa on kuitenkin oltava lähdekriittinen. Toimitusjohtajana 1960-luvulta lähtien toiminut Erkko pyrki pitämään itsensä näennäisesti erossa lehden linjan määrittelijänä,¹¹¹ mutta hän antoi moitteita vääränlaisesta kirjoittamisesta päätoimittajalle vielä 2000-luvulla.¹¹² Toimitusjohtajan

¹⁰⁴ HS 26.8.1975.

¹⁰⁵ Heikkilä & Koikkalainen 2011, 24.

¹⁰⁶ Koivukangas 1975, 24

¹⁰⁷ Pentti Holappa ”Yhdentyminen ja yhteistyö” (kolumni) HS 11.11.1972.

¹⁰⁸ Snellman 2003, 14.

¹⁰⁹ Pentti Holappa ”Älykkäitä opetettuja eläimiä” (kolumni) HS 11.1.1970.

¹¹⁰ Jensen-Eriksen et al. 2019, 332.

¹¹¹ Jensen-Eriksen et al. 2019, 332.

¹¹² Jensen -Eriksen et al. 2019, 339.

vaikutukseksi jäi tästä huolimatta aatteelliset raamit ja lehti sai toimia vapaasti ajan kuluessa. Erkon perintö lukijoiden keskuudessa oli myös epäilyt salaisista tarkoituksista, mikä antoi HS:lle Erkon käsikassaran maineen.¹¹³ HS:n jutut tutkimusmateriaalistani eivät viittaa Erkon suoraan vaikutukseen, joten HS:n riippumattomuuteen voi ainakin siirtolaisia käsittelevissä jutuissa huoletta luottaa. Lehden kannanotot näkyivät enemmän juttujen valinnoissa kuin itse jutuissa.

Salaliittoteoriat Erkon yksinvaltiudesta heijastavat oman aikansa teorioita liittyen mediaan ja sen valtaan yhteiskunnassa. Siirtolaisuuskeskusteluun julkisuudessa liittyi merkittävästi politiikkaa, mikä näkyi kannanottoina, asiantuntijalausuntoina ja esitettävien juttujen valinnoissa. Median rooli nähdään usein valtion vahtikoirana, joka 1970-luvulla osoittautui vanhentuneeksi näkemykseksi.¹¹⁴ Aatos Erkko toimi kuitenkin toisin pyrkimällä pitämällä etäisyyttä omistamansa lehden toimitukseen, vaikka määrittelikin joitain linjauksia kirjoitettavien juttujen suhteen. Häntä kiinnosti lehdistön sosiaalinen vastuu, mikä liitetään usein sosiaalidemokratiaan.¹¹⁵ On harhaanjohtavaa ajatella Erkon ja HS:n roolia julkisessa keskustelussa vain puoluepolitiikan kannalta. Siirtolaisuuskeskustelun aikana muodostettiin neljä lehdistöteoriaa, joista HS:n suhteen kannattaa tarkastella liberalistista ja sosiaalisen vastuun lehdistöteorioita.¹¹⁶

Liberalistinen lehdistöteoria edusti jo 1970-luvun kontekstissa perinteistä näkemystä mediasta vallan vahtikoirana. Lehdistön tehtävänä nähdään informoimisen lisäksi löytää totuus ja valvoa vallanpitäjiä,¹¹⁷ mikä näkyi myös siirtolaisuuskeskustelussa erityisesti asiantuntijanlausuntojen muodossa. Toisaalta HS:n pääkirjoituksissa kaivattiin vastuunkantoa päätöksistä ja vedottiin sosiaalisiin arvoihin, mikä ei suoranaisesti ole totuuden etsintää löytämisestä puhumattakaan. Pääkirjoitusten näkemykset sopivat enemmän sosiaalisen vastuun lehdistöteoriaa, joka sai alkunsa 1900-luvun Yhdysvalloissa. Sen mukaan lehdistön informointitehtävän lisäksi on nostettava konfliktit julkiseen keskusteluun ja noudatettava toiminnassaan sosiaalista vastuuta.¹¹⁸

Jaakko Okkerin mielipidekirjoitus vuodelta 1978 kertoo turhautuneisuudesta siirtolaisongelman jatkuvaan ohittamiseen ja ratkaisevien toimien toistuvaan lykkäämiseen

¹¹³ Jensen-Eriksen et al. 2019, 339.

¹¹⁴ Nordenstreng 1995, 52–54.

¹¹⁵ Jensen-Eriksen et al. 2019, 316, 348.

¹¹⁶ Nordenstreng 1995, 52.

¹¹⁷ Nordenstreng 1995, 52.

¹¹⁸ Nordenstreng 1995, 52.

tuonemmaksi. Okker kertoo dialogimuotoisessa mielipiteessään ongelmaksi virkamiesten vallan, jotka suojelevat omaa työtään pimittämällä keinoja ongelman ratkaisemiseen muiden poliittisten suhteiden suojelemiseksi. Okkerin kirjoituksesta ei voinut päätellä, että oliko käyty vuoropuhelu todella tapahtunut.¹¹⁹ Lehden pääkirjoituksissakin esiintyi peiteltyä kritiikkiä toimettomuuteen, joka liittyi politiikan arkeen.¹²⁰ Poliittiset päätökset kulkivat aina tavalla tai toisella virkamieskoneiston läpi, mikä toi useimmiten haasteita uudistaessa linjauksia rationaalisen ajattelun ympäristössä.

Suomen lisäksi muuttuivat myös media ja politiikka. Erkon omistaman HS:n sivuilla yhteiskuntavastuun penääminen näkyi etenkin kolumneissa ja pääkirjoituksissa. Oppositiossa pysyminen valtaapitävien suhteen oli HS:n riippumattomuutta ajatellen välttämättömyys, jos aikoi kehottaa, ohjeistaa tai toivoa valtiovaltaa tekemään jotain. Siirtolaisuuden suhteen voi HS:n kolumnistien ja toimituksen tärkeimmän toiveen siirtolaisuuteen liittyen tiivistää yhteen lauseeseen. Valtaapitävien piti avata silmänsä, katsella ympärilleen, eikä unohtaa näkemäänsä.

2.4. Virkamiesten ja asiantuntijoiden näkemyksiä

Asiantuntijoiden ja virkamiesten puheenvuoroja ja toimia yleisellä tasolla arvioi Hilka Hooft mielipidekirjoituksessaan.¹²¹ Hän kuvasi karusti, kun Suomen kansalaisten turvaksi perustettu turvaverkko työvoimaviranomaisista korvausjärjestelmään ei toiminut edes korkeakoulutettujenkaan kohdalla.¹²² Vaikka työvoimasiirtolaisuus tulkittiin päättyneeksi vuonna 1972 Ruotsissa ja Suomen muodostuminen hyvinvointivaltioksi alkoi, oli talous alkanut luisumaan kohti lamaa.¹²³ Hooftin kirjoituksesta kävi selväksi, että Suomen työmarkkinat olivat mullistuksen kourissa tehneet työttömiksi muitakin kuin kouluttamattomia metsätyöläisiä. Akateemisten työttömien kohtelu välinpitämättömästi kertoi sen aikaisen inhorealistisen asenneilmapiirin Suomessa, missä tulkittiin työttömyyden

¹¹⁹ Jaakko Okker ”Luottamus yli rajojen” (mpk.) HS 5.2.1978.

¹²⁰ HS 10.11.1975.

¹²¹ Hilka Hooft ”Akateemisen työttömän ohje jälkeen tuleville: Opiskele jotain millä pärjää Ruotsissa” (mpk.) HS 5.6.1977.

¹²² Hilka Hooft ”Akateemisen työttömän ohje jälkeen tuleville: Opiskele jotain millä pärjää Ruotsissa” (mpk.) HS 5.6.1977.

¹²³ Junila & Westin 2007, 570.

ratkaisuksi siirtolaisuus. Hooftin mukaan Ruotsiin lähteminen oli helpoin ja halvin tapa kaikille osapuolille.¹²⁴

Ruotsiin muuttamista asiantuntijat seurasivat tarkkaan, sillä sitä pidettiin suurena syy-päänä työttömyyden kasvuun Suomessa, joka puolestaan kurjisti taloutta. Hooftin kirjoituksesta oli tulkittavissa, että itse siirtolaisia pidettiin syy-päänä Suomen talouden ja työllisyyden huonoon tilaan.¹²⁵ Huolellinen seuranta ja huolestuneisuuden lisääntyminen näkyi Tilastokeskuksen ennusteista nostetuissa aiheissa. Vuosien 1977–78 työvoima-arvi-oissa korostettiin työvoiman tarjonnan vähenemistä, joka muodostui muuttotappiosta Ruotsiin ja työkyvyttömien, eläkeläisten, opiskelijoiden ja asevelvollisten määrän kasvusta. Erikseen korostettiin siirtolaisuutta vertailemalla kuluvan vuoden ja edellisvuosien muuttotappiota Ruotsiin, joka osoitti kiihtyvää muuttoliikettä.¹²⁶

Vaikka tilastointi oli alkuvuosikymmentä tarkempaa, ainakin Tilastokeskus piti siirtolais-asiaa etäällä itsestään asiantuntijan tavoin ilmoittamalla lukuja työllisyydestä, työttömyydestä ja poismuutosta. Ainoa viittaus asiantuntijan mielipiteeseen siirtolaisuudesta näkyi negatiivisina sanavalintoina, kun ennusteessa puhuttiin muuttotappiosta, tarjonnan vähenemisestä, työllisyyden heikentymisestä.¹²⁷ Siirtolaisten silmissä ihmisten lähtemisen nimeäminen menetykseksi varmasti lohdutti, mutta nimeäminen kansalliseksi tappioksi voitiin kokea myös toisin.¹²⁸ Tappio kuulosti lopulliselta, mitä ei voinut korjata. On muistettava, että siirtolaisuuden suhteen peräänkuulutettiin läpi vuosikymmenen korjaavia ja ehkäiseviä toimenpiteitä.

Elinkeinoelämän valtuuskunnan tilaisuudessa puhunut kansleri Klaus Waris kiinnitti huomion tavallisesta poikkeavaan lähtökohtaan siirtolaisuuden tarkastelussa. Hänen mukaansa siirtolaiset eivät nimittäin jättäneet maata työttömyyden vuoksi, vaan paremman elintason takia. Suomeen siirtolaiset jättivät jälkeensä työttömyyttä, eivätkä he paenneet sitä. Kansleri korosti Suomen olevan Ruotsin kanssa elintasokilvassa. Puheet elintasosta ja siirtolaisen tarkkaan yksilöidystä profiilista viittasivat siirtolaisuuden muuttuvaan muotoon. Wariksen puheenvuorosta päätellen ei Ruotsiin lähtenytäkään enää kokonaisia

¹²⁴ Hilikka Hooft ”Akateemisen työttömän ohje jälkeen tuleville: Opiskele jotain millä pärjää Ruotsissa” (mpk.) HS 5.6.1977.

¹²⁵ Hilikka Hooft ”Akateemisen työttömän ohje jälkeen tuleville: Opiskele jotain millä pärjää Ruotsissa” (mpk.) HS 5.6.1977.

¹²⁶ HS 17.11.1977.

¹²⁷ HS 17.11.1977.

¹²⁸ HS 19.6.1972.

perheitä. Siirtolainen olikin vuosikymmenen puolivälin jälkeen nuori koulutettu, joka löysi sopivan työn ja asunnon Ruotsista, mitä ei ollut tarjolla Suomessa.¹²⁹

Pienen pohtimisen arvoinen uutinen on ”Ennuste vuoteen 2000: Väestö vähenee ja keskittyy etelään”. Uutinen vaikuttaa nykysilmin katsottuna varsin kauas kurrottavalta, vaikka siinä esitettiin hyvin yksityiskohtaisia lukemia.¹³⁰ Suomessa suunnittelun ja tilastoinnin aikakausi sijoittui 1970-luvulle, kuten Pertti Marjomaa *Tilastokeskus* teoksesta käy ilmi.¹³¹ Ennusteesta kertova uutinen kertoi siitä oman aikansa tiedon tarpeesta, johon pyrittiin vastaamaan esittämällä erilaisia lukemia ja versioita tulevasta. Uutista tai ennustetta lukiessa oli kuitenkin sen pohjatiedot vähintään kyseenalaisia. Ennuste tunnisti kyllä käynnissä olevat ilmiöt siirtolaisuuden ja kaupungistumisen muodossa, mutta Suomen kaikkien kuntien väestönkasvuun aikaisemmat tilastolliset muuttajat jäivät huomiotta.¹³² Mainittakoon tällaisista muuttujista esimerkiksi 400 000 asukkaan uudelleen asuttaminen Suomen alueluovutusten takia, joka oli kasvattanut lähes joka läänin väestöä.¹³³ Ottiko silloiset ennusteet huomioon historiallisia massamuuttoja, jäi ainakin vuoden 1972 julkaisussa uutisessa hämärän peittoon.¹³⁴

Muotoaan muuttavaan siirtolaisuuteen oli hyvin vaikea vastata. Haasteista kieli se, että mittavasta väestö- ja rakennemuutoksista huolimatta ei Suomella ollut kirjoittajien mielestä selkeää väestöpolitiikkaa.¹³⁵ Väestöpoliittista ohjelmaa kaipailli valtiotieteiden liseniaatti Aslak Herva, joka huomautti siirtolaisuuden vaikutusten huomiotta jättämisen tarkoittavan Suomen väkiluvun pienentymistä vuoteen 2050 mennessä 3,7 miljoonaan asukkaaseen. Herva haki vertailukohdiksi samankaltaiset väestömäärät vuosilta 1940 ja 1900, joiden avulla tuotiin Suomen taantuvan väestöllisesti.¹³⁶ Erilaiset poliittiset ohjelmat tarkoittivat poliitikkojen lisäksi virkamieskunnan töihin pistämistä. Virkamiesten kautta poliittiset päätökset muuttuivat näkyväksi toiminnaksi, kuten pystyi päättelemään työllisyshallitukselle kirjoitetuista odotuksista.¹³⁷ Poliittisten ohjelmien vieminen käytäntöön oli painotukseltaan erilaista kuin monet HS:ssa kirjoittaneet olivat vaatineet. Tämä näkyi

¹²⁹ HS 31.8.1977.

¹³⁰ HS 5.8.1972.

¹³¹ Marjomaa 2000, 9.

¹³² HS 5.8.1972.

¹³³ Pitkänen 2007, 73.

¹³⁴ HS 5.8.1972.

¹³⁵ ks. esim. Taisto Hujanen ”Kaipaako Suomi ulkomaista työvoimaa” (mpk.) HS 11.6.1974; Aslak Herva ”Suomi tarvitsee väestöpoliittisen ohjelman” (mpk.) HS 10.4.1979.

¹³⁶ Aslak Herva ”Suomi tarvitsee väestöpoliittisen ohjelman” (mpk.) HS 10.4.1979.

¹³⁷ Altti Majava ”Työllisyshallituksen tehtävät” (mpk.) HS 1.12.1975.

esimerkiksi työllisyyshallituskauden jälkeisessä Aslak Hervan kirjoituksessa, missä painotettiin väestöä eikä vain työllisyyttä.¹³⁸

Väestöpoliittisista toimista voi poimia Pudasjärven historian lähemmin tarkasteltavaksi, sillä se tuo lisävalaistusta väestöpolitiikan arvaamattomuuteen. Toisen maailmansodan jälkeen Pudasjärvelle perustettiin asutusalueita, joiden tarkoituksena oli tuoda lisäeloa seudulle. Pudasjärven elinkeinoelämä vilkastuikin metsätyömaiden ja maanviljelyksen muodossa ja kehitys oli paikkakunnalle ennennäkemätöntä.¹³⁹ Suomen talouden rakennemuutoksen seuraukset katkaisivat lopulta Pudasjärven nousun, jonka työttömyyden huippuvuosi oli 1969. Työttömien määrä paikkakunnalla laski, mutta se johtui käynnistyneestä muuttoliikkeestä.¹⁴⁰ Voimakas kasvu koki voimakkaan laskun, mikä valtiollalle näyttäytyi oletettavasti luonnollisena suhdannevaihteluna. Manipulointi väestön keinotekoisella asuttamiselle ei ainakaan Pudasjärven kohdalla taannut väen pysymistä paikoiltaan. Suomi oli jo 1970-luvulla perinteiltään liikkuvan kansan maa, joka piti vain hyväksyä.

¹³⁸ Aslak Herva ”Suomi tarvitsee väestöpoliittisen ohjelman” (mpk.) HS 10.4.1979.

¹³⁹ Siuruainen 2017, 35–37.

¹⁴⁰ Hagelberg 2017, 71–72.

LOPPULAUSE

Suomalaisten massamuutosta Ruotsiin käyty keskustelu HS:n sivuilla oli vilkasta ja yllättävän monipuolista. Toisin kuin ennen tutkimustani ajattelin, siirtolaisuutta ei ajateltu yksipuolisesti ihmisten omana itsekkäänä päätöksenä jättää Suomi katkeruudessa rypien. Lehtijuttujen perusteella tunnistettiin Ruotsiin muuttavilla olevan hyvin erilaisia motiiveja lähteä, mikä näkyi monialaisena keskusteluna asiantuntijoiden, virkamiesten ja tavallisten kansalaisten kesken. Kaikki olivat tutkimukseni mukaan yhtä mieltä siitä, että Suomi oli muuttunut pysyvästi. Ainoastaan näkemykset tulevaisuuden poluista erosivat toisistaan, vaikka tavoitteena kaikilla osapuolilla oli mahdollisimman sujuva arki.

Asiantuntijat uskoivat siirtolaisongelmien lieventyvän tekemällä heidän arkensa niin Ruotsissa kuin Suomessakin mahdollisimman sujuvaksi. Erityisesti kieliongelmat olivat asiantuntijoiden ja tutkijoiden huolena, sillä pelättiin kieliympäristön vaihtumisen useaan kertaan jättävän siirtolaislapset v ajaakielisiksi. Eikä puutteellinen kielitaito ollut vain lasten ongelma. Kaksikielisyys nähtiin parhaimpana keinona helpottaa ruotsalaisten ja suomalaisten yhteiseloon, sillä kansalaiset pystyisivät hoitamaan asiansa Suomessa suomella ja Ruotsissa ruotsilla ilman kielimuurin esteitä.

Siirtolaiset itse tai heidän edustajansa vaativat suomenkielistä ohjelmaa ja muuta kulttuuria Ruotsiin. He vaativat Suomelta jotain vastinetta kotiseudun jättämisen vuoksi. Oletettavasti he vihjailivat myös paluusta Suomeen, jos huolehdittaisiin kulttuurisiteistä Suomeen. Asiantuntijoiden kirjoittamissa jutuissa nostettiin myös ruotsinsuomalaisten kulttuurisidosten puuttumista, muttei niin paljon kuin siirtolaisiksi lähteneet. Kulttuurin perään huutelu kieli vieraantumisen tunteesta, mikä ei ollut ihme Ruotsin kansankotiaatteen kyllästävässä valtiossa. Kaivattiin vaihtelua ympäristöön, jonka erilaisten kulttuuritapah- tumien muodossa olisi värittänyt sinikeltaiseen ympäristöön edes hieman valkoista.

Virkamiehet ja valtaapitävät keskittyivät puheissaan enemmän siirtolaisuuden jälkihoi- toon Suomessa. Usko tilastotiedon luotettavuuteen ja tiukkaan aluepolitiikkaan ei horju- nut valtion edustajien keskuudessa. Vakaa luottamus tutkittuun tietoon näkyi siinä, että tutkimus- ja tilastotoimintaa tehostettiin entisestään. Konkreettisimpana toimenä tehosta- misesta oli Tilastokeskuksen organisaatiouudistus erilaisine lakeineen ja asetuksineen. Toki väestön ja työvoiman riittävyys tulevaisuudessa pohditutti päättäjiä ja ennusteiden laatijoita, mutta aloitteiden sijaan he ilmaisivat poliittisten linjauksien teon

tarpeellisuuden. Siirtolaisia poliitikkojen kiertely jopa ärsytti, mikä näkyi ajoittain kärkevänä ja ironisena sävynä mielipidejutuissa.

Siirtolaisuuteen liittyvistä ongelmista suurimmat ja puhuttavimmat olivat asuntopula, työpaikkojen puute ja väestön väheneminen. Suomen muuttuminen palveluyhteiskunnaksi ei käynyt kivuttomasti, sillä 1970-luvulla talouden rakennemuutos jätti jopa korkeakoulutettuja työttömiksi. Vaikka töitä olisi kuntakeskuksissa ollut, asunnon löytäminen oli oma haasteensa. Maaseudun työpaikkojen poistuminen liikkutti väkeä massoittain ruuhka-Suomeen, mikä aiheutti ihmisten muuttamista ulkomaille paremmille työ- ja asuntomarkkinoille. Ruotsi oli luonnollinen valinta kohdemaaksi läheisyyden ja paremman asuntotarjonnan vuoksi. Lisäksi Pohjoismaat olivat yhdistäneet työmarkkinansa, mikä helpotti valtion rajojen yli liikkumista.

Helsingin Sanomien sivuilla käydyn keskustelun perusteella sain kuvan siirtolaisuudesta varsin monitasoisena ja monimutkaisena ilmiönä, jonka taustalta löytyy yksinkertaisia syitä ja seurauksia. Kaikki 1970-luvun lehtien palstoilla keskustelleet ymmärsivät siirtolaiseksi lähtemisen motiiveiksi ihmisten perustarpeet, kuten kunnan asunto ja kohtuullinen toimeentulo. Ratkaisuja Suomen siirtolaisongelmaan tarjottiin yksinkertaisiin asioihin, mikä oli pienuudestaan huolimatta merkittävä kädenojennus päättäjiltä kansalaisille. Siirtolaisten tarpeet nimittäin toivat keskusteluun yhteiskunnallisesti merkittäviä kysymyksiä. Vähemmistöjen asema, naisten taloudellinen itsenäisyys ja äidinkielen merkitys 1970-luvun keskustelussa olivat aiheita, joiden merkitystä ei aikaisemmin ollut ymmärretty.

Ongelmaksi muodostui kuitenkin keskustelijoiden erilaiset maailmat niin maantieteellisesti kuin yhteiskunnallisesti. Suuri muuttoliike Ruotsiin ylitti valtion rajoja, mikä teki siitä niin sisä- kuin ulkopoliittisen ongelman. Oli täysin mahdotonta ratkaista siirtolaisongelmaa kaikkia tyydyttävällä tavalla, mikä näky valtaapitävien väistelynä julkisessa keskustelussa. Odottelu ongelmien ratkeamiseen itsestään valtion tasolla johti ongelmien jättämiseen yksilön tasolla yksinkertaisesti poistumalla valtiosta. Itse valtioon ongelmat jäivät, mutta niiden ratkaisijat eivät jääneet.

Tutkimukseni julkisesta keskustelusta 1970-luvun Helsingin Sanomissa näyttää, että suureksi muutoksikin kutsuttua siirtolaisuutta Ruotsiin ei ohitettu sivuseikkana yleisessä keskustelussa. Massamuutto kuohutti niin asiantuntijoita, valtaapitäviä kuin kansalaisiakin. Kannanottojen runsaus osoittaa, että siirtolaisuuteen suhtauduttiin kaikkien osapuolten

osalta vakavasti, eikä sitä väheksytty. Ruotsiin muuttamiseen liitetyt henkilökohtaiset tragediat olivat tragedioita myös kansallisella tasolla, vaikka sopeutuminen muutoksiin näyttäytyi HS:n kirjoituksissa ajoittaisena kyynisyytenä.

Tutkimukseni osoittaa myös perusteita kyyniselle suhtautumiselle siirtolaisuuteen. Kuten moni aikaisempi tutkimus mainitsee, myös oma tutkimukseni osoittaa suomalaisten olevan liikkuvaa kansaa. Tutkimukseni liittyy siirtolaisuuskeskustelun talouden rakenne-
muutoksiin, uudenlaiseen aatteelliseen ympäristöön ja siirtolaisuustutkimuksen kehitys-
loikkaan, jotka kaikki ovat osa 1970-luvun Suomen maisemaa. Nämä kolme elementtiä jäävät odottamaan omia tutkimuksiaan, jotka loisivat yhdessä siirtolaisuuskeskustelun kanssa laajemman ja kattavamman kuvan siirtolaisuuden historiaan. Tutkimukseni kumoaa suppeaa kuvaa suhtautumisesta siirtolaisuuteen, joka todellisuudessa näyttäytyi lehtikirjoittelussa monipuolisena pohtimisena. Itselläni puolestaan vahvistui kuva Ruotsin siirtolaisuudesta yhdessä koettuna, kirjoitettuna ja opittuna, jota pitää katsoa, kuunnella ja muistaa.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Lähdekirjallisuus

Helsingin Sanomat 1970–1979.

II Tutkimuskirjallisuus

Björklund, Krister 2012: *Suomalainen, ruotsalainen vai ruotsinsuomalainen? Ruotsissa asuvat suomalaiset 2000-luvulla*. Siirtolaisuusinstituutti.

Bladh, Gabriel & Wedin, Maud 2006: ””Erämaasta torppia raivaamaan.” Metsäsuomalaisten muuttoliike Ruotsiin ja heidän siellä harjoittamansa asutustoiminta 1500- ja 1600-luvuilla”. *Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle*. Toimittaneet Gabriel Bladh ja Christer Kuvaja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hagelberg, Juha 2017: ”Rakennemuutoksen kourissa” *Kun Pudasjärvi Ruotsiin lähti. Siirtolaisuuskertomuksia muuttovirran varrelta*. Toimittanut Juha Hagelberg. Bookwell Oy.

Heikkilä, Elli & Koikkalainen, Saara 2011: *Finns abroad. New Forms of Mobility and Migration*. Siirtolaisuusinstituutti.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1997: *Tutki ja kirjoita*. Kirjayhtymä Oy.

Jensen-Eriksen, Niklas & Hänninen, Reetta & Mainio, Aleks 2019: *Suomen suurin. Helsingin Sanomat 1889–2019*. Siltala.

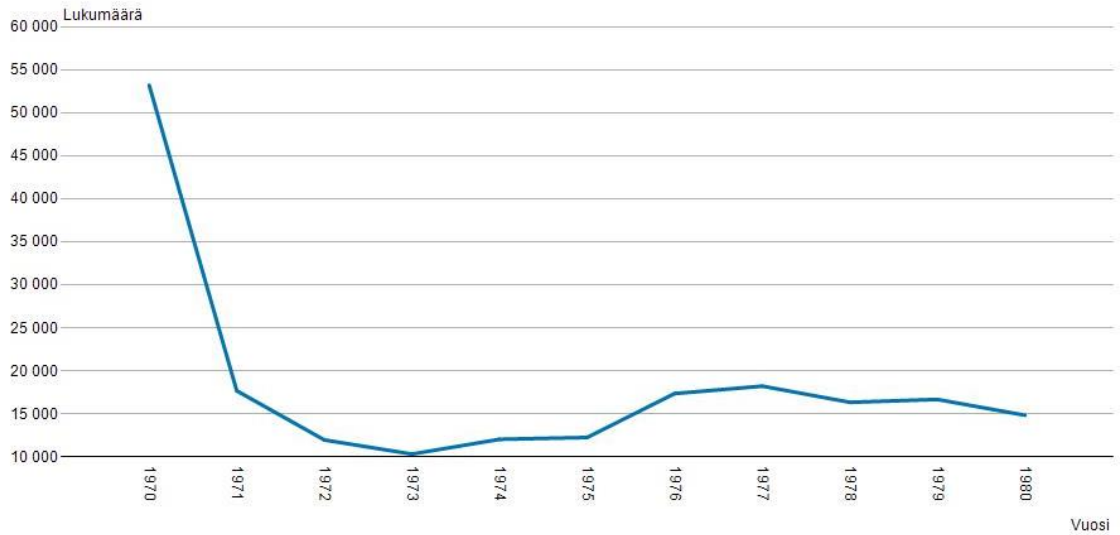
Junila, Marianne 2007: ”Minne matkalla? Pohjoissuomalaisten muuttajien määränpää 1960- ja 1970-luvulla”. *Kahden puolen Pohjanlahtea II. Enemmistöjen ja vähemmistöjen kesken*. Toimittaneet Marianne Junila ja Charles Westin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kavén, Pertti 1985: *70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset*. Otava.

- Kepsu, Kaisa 2007: ”Muuttuva suomenruotsalainen muuttoliike ja kielirajat.” *Kahden puolen Pohjanlahtea II. Enemmistöjen ja vähemmistöjen kesken*. Toimittaneet Marianne Junila ja Charles Westin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koivukangas, Olavi 1975: *Siirtolaisuustutkimuksia A1. Suomalainen siirtolaisuus Australiaan toisen maailmansodan jälkeen*. Siirtolaisuusinstituutti.
- Korkiasaari, Jouni 1989: *Suomalaiset maailmalla. Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään*. Siirtolaisuusinstituutti.
- Marjomaa, Pertti 2000: *Tilastokeskus 1971–2000*. Tilastokeskus.
- Nordenstreng, Kaarle 1995: ”Median tehtävät yhteiskunnassa”. *Tieto-opista mediapeliin – journalismin tutkimuksen näkökulmia*. Toimittanut Elina Sana. WSOY.
- Pitkänen, Kari 2007: ”Suomen väestön historialliset kehityslinjat”. *Suomen väestö*. Toimittaneet Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola, Kari Pitkänen, Marika Jalovaara, Elina Mäenpää, Anne Ruokolainen, Markku Ryytänen ja Ismo Söderling. Gaudeamus.
- Siuruainen, Eino 2017: ”Suomi-Ruotsi -suhteen historialliset taustat.” *Kun Pudasjärvi Ruotsiin lähti*. Toimittanut Juha Hagelberg. Bookwell Oy.
- Snellman, Hanna 2003: *Sallan suurin kylä - Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Strömmer, Aarno 1969: *Väestöllinen muuntuminen Suomessa. Analyttinen kuvaus syntyvyyden, kuolevuuden ja luonnollisen kasvun tähänastisesta kehityksestä ja alueellisesta vaihtelusta*. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja.
- Tilastokeskus, *Väestönmuutokset ja väkiluku, 1749–2022*, https://statfin.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_muutl/statfin_muutl_pxt_11ad.px/chart/chartViewLine/ (Luettu 26.1.2024).

LIITE 1

Maasta muuttajien määrä Suomesta v. 1970–1980.

Lähde: Tilastokeskus, Väestönmuutokset ja väkiluku, 1749–2022, https://statfin.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__muutl/statfin_muutl_pxt_1lad.px/chart/chartViewLine/ (Luettu 26.1.2024).